

**Belediyelerin Ekmek Piyasasına
Müdahalesi:****Halk Ekmek, Narh,
Gıda Pulu ve Serbest
Piyasa
Alternatiflerinin
Tartışılması**

Güneri AKALIN

Giriş

Bu makalede, genelde devletin ve özelde büyükşehir belediyelerinin ekmek politikaları ele alınacaktır. Bilindiği gibi, belediyeler, ekmek politikasını iki yöntemle hayata geçirmektedir: (i) Ekmek fiyatlarına müdahale ederek, narh koyarak ve/veya (ii) ekmek üretimini üstlenerek; örneğin, "Halk Ekmek" gibi tesisler kurup ekmek üretimine geçerek. Aslında, birçok büyükşehir belediyesinin (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Kırıkkale, Erzurum, Bursa ve Konya) halk ekmek fabrikaları bulunmaktadır. Ekmek narhı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden bir uygulamadır. Bu uygulamada ekmeğin gramajı, fiyatı ve hatta kalitesi idarece belirlenmekte veya onaylanmaktadır.

Belediyelerin ekmek fiyatlarından kendilerini sorumlu tutmaları, dünyanın her yanında karşımıza çıkan bir olgu değildir. AB ülkelerinde ve ABD'de, ekmek fiyatlarına devletin herhangi bir müdahalesi olmadığı gibi, belediyelerin ekmek üretimini üstlendiği de görülmemektedir. Buna mukabil, halk ekmek türü çözümler, özellikle sosyalist ülkelerin ve yoksul ve geri kalmış ekonomilerin bir uygulamasıdır.

Belediyeler Hangi Malları Sağlamalıdır?

Bilindiği üzere, kamunun sağladığı mallara sosyal mallar, piyasanın sağladığı mallara ise özel (kişisel) mallar denir. Sosyal mallar, yani kamu hizmetleri, sosyal ihtiyaçların; kişisel mallar ise, bireysel ihtiyaçların tatmini için üretilirler. Sosyal malların temel özelliği, tüketimlerinin birbirine "rakip olmaması" ve tüketicilerin onların tüketimini yapmasını "engellenememesi"dir. Dahası, sosyal mallar "tayınlanamazlar ve tayınlanmaları da arzu edilmez". Sosyal mallar, kendi aralarında, ulusal ve yerel sosyal mallar olarak ikiye ayrılır. Yerel sosyal mallar içerisinde de; beldelere ait olanların, belediyelerce sağlanması esastır. Ekmek ise, tüm özellikleri ile piyasaca üretilmesi gereken, özel bir

maldır. Zira tüketimi, rakip ve engellenebilir niteliktedir. Ekmek bölünebilir, fiyatlandırılabilir ve pazarlanabilir bir maldır. Nihayet ekmek tayınlanabilen bir maldır.

Burada tayınlamadan kasıt, fiyat veya miktar tayınlaması yöntemlerinden birisinin uygulanması ile kimin ekmeğe sahip olacağına belirlenmesidir. Bilindiği gibi tayınlama yöntemleri, önce fiyat ve miktar tayınlaması olarak ikiye ayrılır. Fiyat tayınlaması, ekmeği kimin tüketeceğinin belirlenmesidir. Miktar tayınlaması ise dört çeşittir: Bunlar; regülatif (karne), arz kesintisi, tesadüfi (torba), fizikî (kuyruk) tayınlama olarak sıralanabilir. Kuşkusuz, ekmeğe temel ihtiyaç maddesi olduğu için, miktar tayınlamaları içerisinde karne, ona en uygun düşenidir. Karne türü tayınlamada, ekmeği tüketmek için, karne sahibi olma yanında, ekmeğin bedelinin de ödenmesi gerekir.

Dolayısıyla, özel (kişisel) bir mal olan ekmeğin, eğer erdemli mal sayılırsa, üretiminin piyasa yerine belediyelerce üstlenilmesinin istenilmesi halinde; belediye iktisadî teşebbüslerince temininden ziyade, belediye bütçelerince finanse edilmesi, yani sübvansedilmesi gerekir. Bilindiği gibi sosyal mallar: (i) salt sosyal mallar (ii) karma mallar ve (iii) erdemli mallar olarak üçe ayrılır. Erdemli mallar tamamen kişisel mal niteliğine sahip, yani tüketimleri rakip ve engellenebilir olan, hatta tayınlanabilen mallardır. Bunlar, sadece piyasa ekonomisine bırakılırlarsa yeterince tüketilemeyecekleri ve bu nedenle negatif dışsallıklar doğabileceği kaygısı ile, kamu bütçelerinden finanse edilirler.

Belediyelerin iktisadî teşebbüsler kurmalarının beş gerekçesi olabilir: (i) Yeniden bölüşüm, (ii) kentsel kalkınma, (iii) hasılat temini (rant işletmeleri), (iv) ucuz girdi sağlanması (malîyetten tasarruf) ve (v) yerel doğal tekeller oluşturma veya bazı kamu hizmetlerini temin etme (su, gaz, elektrik, toplu taşıma vs.). Belediyelerin, halk ekmek türünden kamu iktisadî teşebbüsleri kurmasının nedeni, bölüşüm kaygısı, yani alt gelir gruplarına gelir transferi yapma arzudur. Elbette, halk ekmek türünden bir örgütlenme, vergi mükelleflerinden seçmenlere yapılan, aynı (mal) gelir transferi cinsinden bir düzenlemedir. Belediyeler halk ekmek yerine doğrudan gelir yardımı yaparak, yani nakit vererek de bu tür bir gelir transferini yapabilirlerdi. Ekmekteki narh olayı da, netice olarak, ekmekte monopol fiyatlandırmasını veya ekmek üreticileri arasındaki anlaşma ile kartel fiyatlandırması yapılmasını önleyerek, tüketici refahının artırılmasını hedef alan ve tüketicinin "sömürülmesini" engellemeye çalışan bir düzenlemedir. Bu açıdan bakılınca, ekmekteki geleneksel narh türü bir "âdil düzen" arayışını çağrıştırmaktadır.

Halk Ekmek ve Gerekçesi

Aslında ekmek piyasasının, özellikle büyük kentlerde, binlerce küçük üreticinin yer aldığı ve belki de tam rekabete en yakın piyasa türü olması gerekir. Rekabetçi bir piyasa ekonomisinde optimal ekmek fiyatı ve arzı; piyasa denge fiyatınca belirlenir. Dolayısıyla rekabetçi piyasa dengesine her devlet müdahalesi, bir ikinci en iyi durumu yani israf yaratır. Ancak, belediyelerin ekmek piyasasına müdahalesinin iki gerekçesi olabilir ve bunlar piyasa başarısızlığı doğurarak, yani 'ikinci en iyiye' yol açarak, israf yaratırlar. Bu piyasa başarısızlıkları şunlardır: (i) Fırıncılar arasındaki kartel anlaşmaları ile ekmek fiyatının rekabetçi piyasa fiyatının üstüne çıkartılarak rant elde edilmeye çalışılması halinde arzı kısımları olması, yani yeterince ekmeğin üretilmemesi; ve (ii) tam rekabet

piyasası ve tam rekabet fiyatı mevcut olsa bile; gelir eşitsizliğinin veya işsizliğin yarattığı yoksulluk nedeniyle fakirlerin yeterince beslenememeleri, hatta açlıkla yüzleşmesi tehlikesidir.

Bilindiği gibi, devlet veya belediyeler, ekme piyasasına üç yöntemle müdahale edebilir : (i) Halk ekme türü üretimin ve ürünlerin dağıtımının üstlenilmesi, (ii) Ekme fiyatının regülasyonu, yani narh konulması ve (iii) Yoksullara gıda pulları dağıtarak bunları ekme satın alımında kullanmalarının sağlanması. Bizim burada özellikle üzerinde durduğumuz yöntem, halk ekme uygulamasının alternatifleri ile karşılaştırılmasıdır.

Refah Devleti ve Gıda Yardımı: Sosyal refah devleti uygulamaları arasında, gıda yardımları da mevcuttur. ABD’de yoksullara, sadece gıda satın alımında kullanabilecekleri “gıda-pulları” (food-stamps) kuponlar verilmektedir. Sosyalist blok ülkelerinde, gıda maddelerinin sübvansiyon edilmesi esastır ve bu gelenek, kısmen bugün de sürmektedir. Dolayısıyla, gıda yardımları, sosyal refah devleti uygulamaları arasında yer aldığı gibi; sosyal açıdan da, geleneksel olarak, cemaat dayanışmasının ilk yolunu oluşturur. Burada şunu da eklemekte fayda var; Batı ülkelerinde ekme fiyatına müdahale edilmemesi veya halk ekme türü uygulamalara gidilmemesinin nedeni, bu ülkelerde ekmeğin beslenmedeki ağırlığını büyük ölçüde kaybetmiş olması olabilir.

Halk Ekmeğin Yararları: Bilindiği gibi, Engel Yasası’na göre, ailelerin geliri düşükçe gıdaya ve özellikle ekmeğe ayrılan harcama payı büyür. Dolayısıyla, Halk ekme uygulaması, bizim gibi geri kalmış ve yoksul ülkelerin kentsel bir gelir transferi politikasıdır. Bunun yararları: (i) Kentsel gelirin bölüşümünün eşitsizliğini düzeltmek yani nispi yoksulluk sorununun çözümüne katkıda bulunmak, (ii) mutlak yoksulluğa ya da insanî acıların belki de en kötüsü olan açlık sorununa çözüm getirmeye çalışmak ve (iii) ekme kartelinin arzı kısmasının doğurduğu etkisizliği önlemektir. İşgücünün daha iyi beslenmesi, verimliliğinin artması ve dolayısıyla millî gelir artışı demektir. Bu üç hususun da gerçekleşmesi halinde millî gelir ve sosyal refah birlikte artar.

Halk Ekmeğin Maliyeti: Ancak, sübvansiyon veya regülasyon, yani fiyatlara müdahale ile piyasa ekonomisi bağdaşmaz. Zira ekmeğin un olarak piyasa fiyatının altında fiyatlarla fırınlara teslimi ve/veya mamul olarak piyasa fiyatının altında satılmasının finansmanında kullanılan fonların fırsat maliyeti, tasarruf, yani yatırımdır. Nitekim, yoksulluk sorununun kesin çözümü, yatırım, istihdam ve yeterli ücret düzeyi olup, ekmeğin sübvansiyonu sadece yoksulluktan geçici bir kaçııştır. Aşında, belediyenin, ekme fiyatlarına müdahale için, halk ekme üretimini üstlenmesinin üç maliyeti mevcuttur: (i) Yatırılabilir fazlanın (tasarrufların), tüketimin sübvansiyonuna harcanması ile nüfus artışının ve yoksulluğun teşviki, (ii) belediyeler eliyle fiyat mekanizmasının işleyişinin çarpıtılması, yani etkinlik kayıpları, kısacası israf, (iii) halk ekmeğin finansman maliyeti olan vergilerin doğurduğu millî gelir ve refah kayıpları. Demek ki, halk ekme olayının, bir sosyal maliyeti de mevcuttur.

Halk Ekme kararının alınması: Bir başka deyişle, halk ekme olgusunun nihai olarak sosyal refahı ve millî geliri artırabilmesi bir şarta bağlıdır. Halk ekme uygulamasının sebep olduğu gelir dağılımındaki düzelme ve açlık sorununun çözümünün yarattığı sosyal refah ve millî gelir artışının aynı olgunun yarattığı kayıplardan fazla olması lazımdır. Oysa, böyle bir sonucun varlığı hatta böyle bir hesaplamanın yapıldığı bile kuş-

kuludur. Bir başka deyişle, halk ekmeğin belediyelerce üretilmesi kararı ekonomi biliminin sınırları içerisinde ve halk ekmeğin, sosyal refaha ve millî gelire katkısının getireceği sosyal maliyetten daha büyük olduğu gerekçesi ile alınmamaktadır. Aksine, bu kararı alan, kentlerde yaşayan çoğunluklar olup, karar, nihaî plânda, sosyal devlet görüntüsü altında, azınlıktan çoğunluğa gelir transferi yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla piyasaya ve piyasa gelir dağılımına müdahale edilmektedir. Dahası, bu amaçla yeni bir belediye kamu teşebbüsü kurulmakta ve ekmeğin kısmen de olsa piyasaya sağlanan kişisel bir mal olmaktan çıkartılmaktadır.

Narh ve Halk Ekmek Uygulamasının Karşılaştırılması: Ekmek fiyatları ile ilgili dört alternatif ortaya çıkmaktadır: (i) Serbest rekabet düzeni içerisinde fırıncıların, rekabetçi piyasa fiyatlarını kabul etme durumunda kalmaları, (ii) Fırıncıların aralarında kartelleşerek monopol fiyatı uygulamaları, (iii) Belediyelerin kartel veya monopol fiyatı ile başabaş fiyatı arasındaki âdil bir fiyatı, narh ile fırıncılara empoze etmesi, (iv) Belediyelerin halk ekmeğin türünde fabrikalar kurarak, başaba (uzun dönem marjinal maliyetin) civarındaki bir fiyatı ve belli bir piyasa payını ekmeğin piyasasını regüle (tanzim) etmek için kullanması.

Dikkat edilirse, uygulamaların ya da halk ekmeğin büfeleri önündeki kuyrukların da gösterdiği üzere, bu alternatifler arasında tüketici refahına en çok hizmet ettiği gözlenen, dolayısıyla, net sosyal yararı maksimize ettiği iddia edilebilecek olan çözüm, halk ekmeğin türünden; kısmî veya total bir devletleştirmedir (belediyeleştirme). Öncelikle, halk ekmeğin olgusunun, piyasa ekonomisine ters düşmesi söz konusu olmayabilir. Devlet veya belediye de rekabetçi piyasa ekonomisi koşullarına uydukları sürece kişisel malların üretimine katılabilirler ve rekabeti artırabilirler. Ancak, bu dört alternatif içerisinde, piyasa ile en uyumlu olanı, birincisi, yani serbest rekabet düzeni içerisinde piyasa fiyatlarının geçerli olmasıdır. Zira, bu takdirde piyasa dengesi optimal fiyat ve miktar bileşimini verir.

Belediyelerin Ekmek Piyasasına Müdahalesinin Üstünlükleri ve Sakıncaları

Burada söz konusu olan husus, belediyelerin ekmeğin piyasasına müdahale yöntemlerinin, birbirlerine göre üstünlükleri veya sakıncalarıdır. Yoksa, bunların maliyet-yarar analizini yaparak net sosyal yarara katkılarının karşılaştırılması değildir.

Halk Ekmeğin üstünlükleri: Şimdi halk ekmeğin uygulamasının üstünlüklerini özetleyerek sayalım.

Öncelikle, halk ekmeğin üretimi ölçekten getiri olayının doğmasını sağlamaktadır. Dahası, yeni teknolojilerin uygulanmasına, işbölümünün artmasına, yani uzmanlaşmaya olanak tanımakta ve daha hijyenik ve halk sağlığına uygun ortamda, yeni alışimlarla yeni ürünler sunma olanağı yaratmaktadır. Bir başka deyişle, ölçekten getiri ve uzmanlaşma ile daha ucuz, daha hijyenik ve daha geniş bir ürün yelpazesi ortaya çıkmaktadır.

İkincisi, yeni bir üretim ünitesi, dağıtım ve pazarlama ağı ile yatırım ve istihdam olanakları yaratılmakta; buna ek olarak mübadele ile pazar oluşturulmakta; millî gelir ve sosyal refah, tüketici rantı arttığı için kesinlikle yükselmektedir. Bu yeni pazarı, ekmeğin

piyasaının bir kısmının belediyenin kurduğu kamu teşebbüsünün eline geçmesi şeklinde yorumlamak gerekir. Zira, yoksullar için halk ekmeğin alternatifi, muhtemelen, evde ekmeğ yapmaktır.

Üçüncü, bir husus, belediyeler, regülasyonlar yardımı ile, yani narh koyarak veya regülasyonlarla fırıncı kartelleri ile umutsuzca uğraşacaklarına; doğrudan üretime ve pazarlamaya girerek, rekabetçi piyasa ve fiyat ortamında soruna bir çare bulmaya çalışmaktadırlar. Halk ekmeğ de dahil, rekabeti artıran her öge, etkinlik yaratarak, sosyal refahı ve millî geliri artırır.

Dördüncü olarak, ekmeğ, ücret mallarının en önemlisidir. Belediyelerin halk ekmeğ üretimleri ile rekabetin artırılması ve ekmeğ fiyatlarının düşürülmesi, sanayi ve hizmetler sektörlerinde kârların artması anlamına gelir. Dolayısıyla halk ekmeğ olgusunun, müteşebbisler için yarattığı dışsallık, kârlarının artmasıdır. Ayrıca, daha iyi beslenen işçilerin verimlilik artışları da hesaba katılırsa, müteşebbislerin bu kârları katlanarak artar. Bir başka deyişle, halk ekmeğ uygulaması ile fırıncıların ve bakkalların kârları azalsa bile; ekmeğ fiyatlarının düşmesi, ekonominin diğer sektörlerindeki kârları artırır.

Son olarak, açlık ve yoksulluk sorununu, insan onurunu kırmadan çözen her uygulama, bir sosyal fenayı yok eden kamu hizmeti hüviyetiyle, toplumda kamu düzeninin korunmasına ve sağlık harcamalarından tasarrufuna yol açarak katkıda bulunur. Halk ekmeğ gibi uygulamalar, topluma yabancılaşmayı, suç ve anti sosyal davranışları önlediği gibi; daha iyi bir topluma ulaşmaya da hizmet eder. Ayrıca, fırıncıları kartelleşme gibi anti-sosyal davranışlardan caydırır.

Narh ve Halk Ekmeğ Politikalarının sakıncaları:

(a) Halk ekmeğ veya narh politikası bir etkinsizliği gidermek amacıyla uygulanıyorsa ve bu politikada gelir transferi amacı güdülmüyor ise, bir piyasa aksaklığı, yani fırıncıların kartelleşmekten caydırılmaması söz konusudur. Bu durumda, halk ekmeğ için iki alternatif gündeme gelir: (i) Narh koyma veya (ii) kartelleşen fırıncıların ruhsatlarının iptali. Bunların her ikisi de regülasyon olup piyasaya doğrudan müdahaledir. Eğer gelir transferi amacı güdülmüyor ise, iki alternatif mevcuttur: (i) Halk ekmeğ veya (ii) gıda pulu uygulaması ile ekmeğ için sübvansiyonu. Bir demokraside bu tür gelir transferinin miktarının ve yönteminin karar makâmı, kentli seçmen çoğunluğudur. Gıda pulu uygulaması, bir bakıma, bütçeye konulan ödenek ölçüsünde rant yaratmakla birlikte, piyasa örgütlenmesine yani mülkiyet rejimine müdahale edilmediğinden, halk ekmeğ tercih edilebilir. Bir başka deyişle, gıda pulu uygulamasında gelir transferi ve yaratılan rant bütçe ödeneği ile sınırlı olup, mülkiyete ve piyasa örgütlenmesine, yani 'üretim biçimine' müdahale edilmemektedir.

Oysa, halk ekmeğ hem bir mülkiyet yani 'üretim biçimi' sorunu doğurmakta hem de yarattığı rant miktarını ve israfı denetim dışına kaydırmaktadır. Nitekim, çoğunlukçu demokrasi ve devletçilik, yani kamu teşebbüsleri bir araya geldiklerinde, popülizm veya rant ekonomisi denilen yapılanma ortaya çıkar. Popülizm (= çoğunlukçu demokrasi + devletçilik) keyfi gelir transferlerinin, yani rant ekonomisinin temelini oluşturur. Halk ekmeğ olayına taraf olan herkes -girdi satanlar, işçiler ve sendikalar ile bayiler, tüketiciler, bürokratlar ve seçilmiş politikacılar- bu ranttan yararlanabilme potansiyeline sa-

hiptirler. Bir başka deyişle, gelir transferinin sadece belediyeler aracılığıyla vergi mükelleflerinden seçmenlere yani tüketicilere yapıldığı söylenemez. Böylece halk ekmek olayı veya popülizm yoluyla vergi mükelleflerinden, özellikle emlak vergisi mükelleflerinden (tüketicilere + işçilere ve sendikacılara + bayilere + girdi sağlayan tüccara ve sanayicilere + bürokrat ve seçilmişlere) gelir transferi yapma potansiyeli mevcuttur. Dolayısıyla, belki seçmenlere/tüketicilere gelir transferi yaparak gelir dağılımını düzeltirken, diğer unsurlara gelir transferi yaparak da eşitsizliği artırabilir. Ayrıca, siyasî fiyatlarla yapılan keyfî gelir transferleri, rant ekonomisine yol açarak israf ve çürüme yaratır. Ancak, halk ekmeğin sübvansede edilmesi için yapılan emlak vergisi artışları da konut yapımını azaltarak, kiraların yükselmesine ve dolayısıyla kiracıların gelirlerinin düşmesine yol açabilir: Neticede, eğer halk ekmek müşterileri ve kiracılar aynı kişiler ise, gelir dağılımı da değişmeyebilir. Akılda tutulması gereken husus, halk ekmeğin kent içi gelirin, sosyal seçim yani oy sandığı eliyle yeniden dağıtım mekanizmalarından birisi olmasıdır.

(b) Herkesin bildiği üzere kentler, köylere kıyasla, geçinme maliyetinin çok daha yüksek olduğu yerlerdir. Dolayısıyla, köyden kentlere yerleşmek için göç edenlerin, kentlerdeki bu yüksek geçinme maliyetini finanse edecek düzeyde işgücü verimliliği veya sermaye geliri bulunmayan bireyler olmasının, kısaca köylerinde bile geçimlerini sağlayamayan marjinal halkın kentlere göçünün, bir tersine seçim (adverse selection) ve kentsel yoksulluk sorunu yaratacağı ortadadır. Düşük verimli, gizli veya açık işsiz köylülerin, geçinme maliyetinin daha düşük olduğu kırlardan kentlere göç etmeleri, işsizliğin ve yoksulluğun sosyal maliyetini artırır. Halk ekmek de işsizliğin ve yoksulluğun artan sosyal maliyetinin bir parçasıdır. Aslında, Türkiye’de yaşanan kentsel sorunların -gecekondulaşma, ekmek, asayiş problemlerinin- kökeninde, bu tersine seçim yani düşük verimlilikteki insanların kentlere göçü yatmaktadır. Bu durumda kentlerde yaygın yoksulluk, gecekondu, yetersiz beslenme, açlık, asayişsizlik ve hatta siyasal şiddet gibi sorunlar ortaya çıkmakta ve komşuluk etkileri (neighbourhood effects) diye özetlenen bu kentsel dışsallıkların belirmesi halinde, belediyelerin müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır. Zira, bu geçim sorunları, anti sosyal faaliyetlere, yani suça dönüşmektedir. Ancak, halk ekmek, netice olarak, iç göçü teşvik ettiğinden, kendi kendisini mağlup eden bir yöntemdir.

(c) Ayrıca, sırf hayrî duygularla, kentlerdeki yoksullara gıda yardımı yapılmasını isteyen seçmenler de bulunabilir. Bu duruma iktisat biliminde “fayda fonksiyonları arasında etkileşme olması ve dolayısıyla pozitif dışsallık” denilmektedir. Nitekim bu gerekçe ile dinî, insancıl veya ideolojik nedenlerle açlara ve yoksullara gelir transferi yapılmasını isteyenler de olabilir. Bu tür bir yaygın gelir transferi talebi ortaya çıkarsa, bu husus kollektif bir tercih yani kamu hizmeti sayılacağından; bunu örgütleme görevi, belediyelere veya devlete düşer. Bir aynı yardım olan halk ekmek, bu takdirde açlık ve yoksulluk sorununa karşı ideal bir çözüm olarak da düşünülebilir. Böyle bir uygulama, Pareto optimaline uygun bir çözümdür. Ancak bu çözüm, eğer nüfus artışını, iç göçü ve işsizliği artırıyor veya himaye ediyorsa; yoksulluğa ve açlığa karşı bir çözüm olmaktan çıkar. Nüfus fazlası ve yoksulluk yaratır.

(d) Yalnız halk ekmek ile tüketiciye yapılan gelir transferinin, piyasa fiyatı ile halk ekmek fiyatı farkı kadar olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Zira halk ekmek kuyruğunda kaybedilen zamanın değerini, büfeye ulaşmanın zahmetini ve istediğinde bulamamanın riskini de fiyatına katmak gerekir. Bir başka deyişle, halk ekmek fiyatının piyasa fiyatının %50'si kadar aşağıda olmasından doğan nakit gelir transferinin sonucu olan tüketici fazlasındaki artışın daha düşük olması beklenebilir. Ancak, işsizlik dolayısıyla boş zaman maliyeti sifira yaklaştığı sürece; bu ikisi arasındaki fark giderek daralır. Yalnız bir devlet memurunun veya kamu işçisinin, mesai saati içerisinde ekmek kuyruğunda beklemesi ücretini düşürmez hatta reel gelirini artırır iken, sosyal verimliliğini azaltır.

(e) Köyden göç edenlerin veya kentlilerin işsiz kalmasının yani nüfus fazlası sorununun ortaya çıkmasının iki temel nedeni vardır: (i) Sanayi ve hizmetler sektörlerinde işgücü arzının hepsini istihdam edecek sermaye stokunun bulunmamasına ek olarak tasarrufların ve yatırımların büyüme hızının, işgücü arzının artış hızının altında kalması yani sermaye birikiminin yetersizliği. Bu yüzden, bir kentsel nüfus fazlası ortaya çıkmaktadır. (ii) Köylerden göç edenlerin ve kentli işsizlerin, verimliliklerinin cari piyasa ücret haddinin altında kalması nedeniyle, kayıtlı sektörlerde istihdamlarına olanak bulunmaması. Bir başka deyişle, kente göç eden köylüler ile kentli işsizler, eğitimsiz ve mesleksiz olduklarından, kayıtlı sektördeki cari ücret haddinden istihdamları mümkün değildir. Oysa, halk ekmek gibi gelir transferleri, tüketimi, dolayısıyla nüfus artışı sonucunda işsizliği ve yoksulluğu teşvik ederek, kentli nüfus fazlası sorununu daha da ağırlaştırmaktadır. Bir başka deyişle, her gelir transferi politikası gibi halk ekmek de hedef kitle-sini, yani yoksulları ve nüfus fazlasını artırmaktan başka bir şeye yaramaz. Ekonomik krizin anlattığı husus, Türkiye'de işsizlik ve yoksullukla mücadelenin, kesinlikle, piyasa disiplininin yani etkinlik, istihdam ve büyümeden geçtiğidir.

Kesin çözüm, beslenme yetersizliğini doğuran yoksulluğun kaynaklarına inmektedir. İşsizliği, yoksulluğu, nüfus fazlasını ve dolayısıyla beslenme sorununu doğuran iki faktör mevcuttur: **Birincisi**, düşük verimliliği yaratan beşerî sermaye yani eğitim yetersizliğidir. **İkincisi** ise, işsizliği doğuran sermaye birikimi açığıdır. Halk ekmek veya gıda pulu yardımı, sadece Tunç Kanunu'nun işlemesine yol açarak, kısa dönemde nüfus artışını davet eder ve yoksulluğun yaygınlaşmasını sağlar. Nitekim İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerin % 70'inin gecekondulu olması, bu gerçeğin bir başka şekilde ifadesidir. Bunlara ek olarak ekmek fiyatlarına müdahale edilmesi ve belediyelerin ekmek piyasasına üretici olarak girmeleri, özel (kişisel) mallarda kaynak tahsis mekanizması olan piyasaya müdahale anlamına gelir. Fiyatlara müdahale edilmesinin etkisizlik (refah kaybı) yani kaynak israfı cinsinden bir maliyeti mevcuttur. Dolayısıyla, piyasaya müdahale uzun dönemde daha düşük kalkınma hızı, daha az istihdam artışı ve daha az kişi başına milli gelir demektir. Belediyelerin bugünkü (narh+halk ekmek) şeklindeki ekmek politikası, kaynak israfı yaratması nedeniyle Pareto-optimal bir yöntem değildir. Neticede halk ekmek bir kamu teşebbüsüdür ve her KİT'in hastalığı olan ve özel mülkiyetin bulunmamasından kaynaklanan müşevviksizlik, müteşebbisin yokluğu nedeniyle yeniliklerin izlenmesinin güçlüğü ve ölçeğin çok büyümesi gibi sebepler dolayısıyla yönetim zaafı ile karşı karşıyadır.

Halk Ekmek'in Sakıncaları Olduğu Tezine Yöneltilen Eleştiriler

Yukarıdaki analize, iki noktadan ciddi şekilde itiraz edilebilir: (i) Halk ekmek işletmelerinin ürünlerinin ucuza satılmasına rağmen, bunları sağlayan kamu işletmelerinin, kendi kendilerini finanse edebildiği ve hatta kârlı teşebbüsler oldukları iddia edilmektedir. Ancak, bu iddiaların doğruluğunun bağımsız denetim kuruluşlarınca belgelendirilmesi şarttır. Belediyelere ait halk ekmek işletmelerinin kâr ettikleri iddiası, sadece bu konudaki kendi görüşlerini yansıtır. Kaldı ki BİT'lerin (Belediye İktisadi Teşebbüsleri) sadece muhasebe anlamında kârlı olmaları yetmez; fırsat maliyeti yani iktisadi anlamda da kârlı bulunmaları gerekir. Bir başka deyişle, muhasebe anlamında kârda, fakat iktisadi anlamda zarardaysa veya yeterince kârlı değilse, hâlâ, vergi mükelleflerinden, halk ekmeğe taraf olanlara -tüketicilere/seçmenlere, işçilere, bayilere, politikacılara- bir gelir transferi mevcuttur.

(ii) Diğer taraftan, ekmek piyasası fırıncılar kartelinin denetimindeyse ve narh fırıncı bojkotları ile belediye ve halkı karşı karşıya getirmekten başka bir şeye yaramıyorsa; rekabetin piyasaya sokulabilmesi, ancak kamu teşebbüsleri, yani halk ekmek işletmelerinin kurularak piyasaya girilmesi ile mümkün olabilir. Dahası, halk ekmeklerin ölçekten getiri sağlayan işletmeler oldukları unutulmamalıdır. Ancak, bu çözüme karşı da KİT'lerin tabiatında saklı rant ekonomisi yaratma karakterinin olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, kartelin yarattığı rant ekonomisinin, kamu teşebbüsünün yarattığı rant ekonomisi ile tedavisi, israfi artırmaktan başka bir şey değildir. Önemli olan, ekmek piyasasında rekabeti artırmak ve ölçek ekonomilerinin işleyebilmesini sağlamaktır. Temelinde yasal soygun, yani vergi mükelleflerinden halk ekmeğe taraf olanlara gelir transferi bulunan bir yaklaşımın, gerçek bir çözüm olamayacağı bilinmelidir. Popülizm (= çoğunlukçu demokrasi + devletçilik), kartelleşmeden veya monopolden daha yararlı sayılamaz.

Kentlerde Ekmek Alanında Serbest Piyasaya Geçişte Alınacak Önlemler

Öncelikle, Batı ülkelerinde olduğu gibi ekmek üzerindeki narh kaldırılmalı, firmalar istedikleri fiyattan ve gramajdan ve türden ekmeği serbestçe tüketiciye arz edebilmelidir. Bir başka deyişle, ekmeğin fiyatının ve kalitesinin belirlenmesi, serbest rekabete terkedilmelidir.

İkincisi, belediyeler de rekabet kuralları içerisinde, kurdukları kamu teşebbüsleri aracılığıyla ekmek üretiminde bulunabilirler; ancak her türlü açık veya çapraz sübvansiyon yasaklanmalıdır. Fırıncıların en çok şikayet ettikleri husus, belediyelerin doğal gazı ve suyu halk ekmek fabrikalarına bedava temin ettiği iddiasıdır. Eğer durum böyle ise, doğal gaz ve su tüketicilerinden halk ekmek tüketicilerine bir çapraz sübvansiyon söz konusudur.

Üçüncüsü, belediyeler, dilerlerse, serbest rekabet koşullarına uymak kaydı ile ekmek üretim dağıtabilirler. Ancak, belediye veya fırıncılar, üretim ya da dağıtımda monopol uygulamalarına başvuramazlar. Bir başka deyişle, piyasalara giriş ve çıkış serbest olmalıdır. Belediyeler, halk ekmek büfeleri ile kent kaldırılmalarının istedikleri yerleri-

ni işgal etmekte ve bu büfeleri taliplere istedikleri fiyattan kiralayarak, mevki rantını kiraya dönüştürmektedirler. Bu durum, öncelikle bir haksız rekabet örneğidir. Zira fırıncılar, mülk sahiplerine kira ödeyen bakkallar aracılığıyla dağıtım yaparken, halk ekmek belediyeye kira ödeyen büfeler aracılığıyla ürünlerini pazarlamaktadır. Diğer bir husus, halk ekmek büfelerinin sadece bir monopol durumunda olan halk ekmek ürünlerini pazarlamak mecburiyetinde bulunmasıdır. Dolayısıyla, ekmek üretiminde piyasaya giriş çıkış serbest olmakla birlikte, halk ekmeğin pazarlanmasında monopol mevcuttur. Bu husus fırıncılar arasındaki kartel anlaşmaları nedeniyle de geçerli olabilir; yani belli semtlerdeki bakkallar belli fırıncılardan belli fiyatlardan ekmek almaya zorlanıyor olabilir.

Dördüncüsü, belediyelerin ekmek üretim veya dağıtımına girişmeleri halinde, açık veya çapraz sübvansiyonlara başvurmalarının, serbest piyasa kurallarının ihlâli anlamına geldiği için yasaklanması halinde, zarar eden ve sübvansiyona ihtiyaç gösteren halk ekmek ünitelerinin, kaynak (sermaye) israfına yol açtıkları gerekçesi ile özelleştirilmesi gerekir. Bir başka deyişle, rekabeti artırabildiği ölçüde kamu teşebbüsleri kurmak serbest olmakla birlikte, rant ekonomisine yol açmaması için rekabetin kurallarına uyulması ve bu işletmelerin zarar etmeleri hâlinde üretimin tatiline (kapanmaya), devir ve iflâsa açık olmaları gerekir. Zarar eden halk ekmek üniteleri özelleştirilmelidir.

Beşincisi, piyasada rekabet koşulları tesis edildiğinde, yani küçük üreticilikten, ölçekten getiri sağlayabilen ve ülke çapında ambalajlanmış ürünler ile pazarlama yapan firmaların yarıştığı bir ekmek pazarına geçildiğinde, halk ekmek firmaları zarar etmeseler bile, rant ekonomisi ve popülizm tehdidinde son verebilmek için, bu işletmelerin özelleştirilmesi yoluna gidilmelidir. Bu husus, siyasal ve ekonomik iktidarlar ayrımının veya demokratikleşmenin kentler boyutuna indirgenmesidir.

Altıncısı, tüketicilerin korunabilmesi için belediyeler, fırıncıların kartel anlaşmalarına başvurmalarını veya monopol uygulamalarını önlemek üzere tedbir alabilir. Örneğin, belediyeler fırıncıların çalışma ruhsatlarını, kartel anlaşmalarına gitmemeye bağlayabilir. Aksi halde, ruhsatları iptal edebilir. Diğer taraftan, kartelleşme eğilimi görüldüğü takdirde, belediyeler büyük ölçekli firmalar kurarak, serbest rekabet kuralları içerisinde piyasaya girebilir, büyük ölçekli özel firmaların piyasaya girişini teşvik edebilir veya özel sektörle büyük ölçekli üretim için ortaklıklara gidebilir. Ancak zaman içerisinde bu halk ekmek üniteleri veya belediye payları özelleştirilmelidir.

Yedincisi, kendiliğinden gerçekleşmekte olan bir olay, süper marketlerin kendi zincirleri içerisinde dikey entegrasyona geçerek ekmek üretimine ve pazarlamasına girmeleridir. Belediyeler, süper marketlerin açılış izinlerini, ekmek de üretip pazarlamalarına bağlayabilir. Bu, süper marketlerin mağdur ettikleri esnaflar arasına bakkalların yanında fırıncıların da girmesine yol açabilir. Ancak, süper marketlerin varlığı ve ekmek piyasasına girmeleri, zaten belediyelerin bu alandaki görevini sona erdirmektedir. Nitekim, süper marketler karşısında halk ekmek işletmelerinin uzun dönemde ayakta kalabilmesi, ancak yüksek gelir transfer söz konusu ise mümkündür. Yalnız belediyelerin üretim veya dağıtımda monopol kurması da tüketici refahına hizmet etmez. Zira, görünürdeki fiyat indirimi sübvansiyonlara bağlı olup, kamu fonlarının yani vergilerin bir sosyal refah ve

millî gelir kaybı yarattıkları unutulmamalıdır. Belediyeler, üretimde değilse bile dağıtımda monopol uygulamalarına başvurmaktadırlar. En kısa zamanda halk ekmek büfeleri tüm fırınların ekmek satışlarına, halk ekmekle aynı pazarlama kâr marjı uygulanarak açılmalıdır. Bu durumda belediyelerin görevi, sadece ekmekleri kalite ve sağlık açısından, tıpkı diğer gıda maddelerinde olduğu gibi, denetlemekle sınırlı olacaktır.

Sekizincisi, yalnızca ekmek üzerindeki sübvansiyon değil, un ve varsa sektördeki doğal gaz, su, elektrik gibi girdiler üzerindeki çapraz veya açık sübvansiyonlar da kaldırılmalıdır. Zira, belediyeler unutmamalıdır ki, vergi mükellefleri ve doğal gaz veya su tüketicileri, verimlilikleri düşük veya yeterli ölçüde işgücü arz etmeyen insanların beslenmesi için vergi ya da bedel ödememektedir. Bir başka deyişle, halk ekmeğin ucuzluğu doğal gazın pahalılığında gizlidir. Piyasa fiyatlarından sapmak ve sübvansiyon, neticede, toplumda derin ihtilaflar yaratmak anlamına gelir. Sübvansiyonlar kalkar ve özelleştirme gerçekleşirse, kartelleşmenin olmadığı serbest rekabet ortamında, ekmek fiyatları başabaş fiyatı civarında teşekkül edecektir. Bu arada halk ekmek uygulamalarında fiyat kırmayı mümkün kılan bir diğer husus, sermaye maliyetlerinin (amortisman + faiz giderlerinin) muhtemelen belediyelerce fiyatlara yansıtılmamasıdır. Bu tür uygulamalar, sermayenin sahibinin daha doğrusu mülkiyetinin olmaması nedeniyle, tüm KİT sektöründeki sermaye israfının kaynağıdır.

Dokuzuncusu, narh uygulaması ve/veya belediyelerin halk ekmek girişimi, bu sektörde büyük ölçekli firmaların piyasaya girişini önlemektedir. Oysa, ölçek ekonomilerinin gerçekleşmesi, maliyetlerde düşme yaratabilir; ayrıca, ambalajlama ile dayanıklılık süresi artırılabilir ve süpermarket zincirleriyle belli bir fiyat ve kalitedeki ekmekler tüm beldelere yayılarak ülke çapında tam rekabet piyasasına geçilebilir. Dahası, yeni teknolojilerin, farklı ekmek türlerinin ve değişik pazarlama yöntemlerinin piyasaya girmesine olanak verilir. Narh ve halk ekmek uygulamaları piyasayı genelde küçük ölçekli ve eski teknoloji firmalar ile tek tip ekmeğe mahkûm etmektedir. Sonuçta karteller ve halk ekmek piyasayı paylaştığından oligopol piyasası doğmaktadır.

Onuncusu, bütün bu öngörülere karşılık, sübvansiyonlar kaldırıldığında ve/veya halk ekmeğe son verildiğinde, rekabete rağmen ekmek fiyatları artabilir veya düşebilir. Ancak, eğer geleneksel olarak ekmeğin sosyal dayanışma konusu olduğunu akılda tutarsak; vakıflar, cemaatler, sosyal yardım dernekleri kendi bünyelerinde ekmek üretim üniteleri kurarak, muhtaçlara düşük fiyattan veya bedava somun sağlayabilirler. Hayrî amaçlı her türlü özel girişime, ekmek konusu açık tutulmalıdır. Yalnız, devletin sosyal yardımlaşma fonu kurmuş olması veya bu alanlara ilgi duyması, doğrusu piyasa ekonomisi ile bağdaşmaz ve sosyal dokuyu bozar. Aslında, ekmeğin sosyal yardımlaşma alanına girmesinde bir yanlışlık yoktur. Yanlış olan, belediyelerin sosyal yardım derneklerine, vakıflara, cemaatlere ve hayırseverlere ait bu işlevi üstlenmiş olması; hayrî kurumların da bu kenara itilişi kabullenmiş bulunmasıdır. Dahası, dernekler, vakıflar veya cemaatler ekmek dağıtmak yerine, saç ve fırın gibi ekmek pişirmek için gerekli malzemeyi yoksullara sağlayabilirler. Bir başka deyişle, yoksulların da kendi kendilerine yardım etmeye alıştırmaları sağlanabilir. Özetlersek, kentli yurttaşlar kendi özgür iradeleri ile ekmek konusunda bu sosyal dayanışma örgütlerine bağlıta bulunabilirler. Ancak, belediyelerin vergi mükelleflerinin vergilerini bu alanda kullanması, yani gelir transferi yapması tar-

tışmalı bir konudur. Liberallere göre, vergilerin rızaya dayanmayan gelir transferi için kullanılması bir bakıma, yukarıda da zikredildiği üzere, yasal soygundur. Dahası, aileler göç ederken veya çocuk sahibi olurken, bunun sonuçlarından sorumlu olmalıdırlar. Yoksulların, sosyal refah devletinin gereği olarak, devletin veya belediyelerin -yani başka yurttaşların- kendilerine bakmakla mükellef oldukları zihniyetiyle hareket etmeleri durumunda sebep olduğu nüfus artışı, yoksulluk, geri kalmışlık ve işsizlik sorununu çözümsüzlüğe doğru itmektedir.

Sorunun Ekonomi-politik Boyutu: Popülizm

Yukarıda belirtildiği üzere, halk ekmek veya narh, popülizmin (= çoğunlukçu demokrasi + kamu teşebbüsleri) ve rant ekonomisinin bir sonucudur. İlginç bir şekilde, halk ekmeğin kentlerdeki ekmek piyasasındaki payı %20'lerde dolaşmakta ve büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerini genellikle toplam oyların % 20-25'ini alan partilerin kazanmaktadır. Bu, kaba bir gözlemlerle, halk ekmek ve belediye seçimleri arasında adeta bir dengenin kurulduğunu göstermektedir. Buradan çıkacak sonuç, tıpkı merkezî devletin maliyesinin iflası olayında olduğu gibi, belediyeler de bir malî buhrana sürüklenmedikçe, belediyelerin halk ekmek politikasında radikal bir değişiklik beklememek gerektiğidir. Ancak, ekonomik kriz ile işsizlik ve yoksulluk arttıkça, halk ekmek ve gelir transferi talebi de artmaktadır. Dolayısıyla, alternatif çözüm önerileri, seçmen desteğine kavuşamayacaktır. Dahası, büyük şehir belediyelerinin %20-25 ile seçim kazandığı bir sistemde, sosyal seçim mekanizmasının pazar payı %20 civarındaki bir halk ekmek üretimini muhtemelen artırarak destekleyeceği anlaşılmaktadır.

Nitekim, belediyelerin mevcut ekmek politikasını belirleyen ve uygulayan, neticede, seçmen tercihleridir, yani oylardır. Ancak, ekmek konusunda seçmen tercihleri, piyasa ekonomisine müdahale sonucunu yaratmaktadır. Bir başka deyişle, oylama, sosyal malların (kamu hizmetlerinin) tahsisini (arzını) aşarak, kişisel malların (ekmeğin vs.) tahsisine müdahale etmektedir. Kollektif tercihlerin kişisel tercihler alanına müdahalesi, siyaset yani oylama aracılığıyla mümkün olmakla birlikte, etkinlik ve refah açısından sakıncalı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Gereğesi ne olursa olsun, kollektif tercihlerin (sosyal tercihlerin) sosyal refah devleti veya sosyal dayanışma adına piyasaya müdahalesi, neticede sosyal refahın ve millî gelirin düşmesine yol açan bir tutumdur. Ancak, kısa dönemde belediyelerin ekmek politikasında bir değişiklik beklemek, oy ve ekmek dengesi nedeni ile, pek mümkün görünmemektedir. Bugünkü halk ekmek politikasının belediyelerin büyük malî bir buhrana sürüklenmesine kadar sürmesi beklenebilir. Nitekim, halk ekmek üreten belediyelerin çoğu, sosyal sigorta primlerini veya hazine kefaletli borçlarını ödeyememektedir. Hatta, belediyeler arasında personelinin maaşlarını bile ödeyemeyenler mevcuttur.

Sonuç

Bu tahlillerin ulaştığı sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Öncelikle, ekmekteki mevcut (narh + halk ekmek + gıda yardımı) sistemi, sermaye israfı yaratmakta ve tıpkı, gecekondulaşma gibi, şehirleşmeyi hızlandırmaktadır. Fakat kentlerdeki yoksulluk ve beslenme sorununa kesin bir çözüm olamamaktadır. Zira, gıda

fiyatlarının düşürülmesi, nüfus artışının ve dolayısıyla yoksulluk ve işsizliğin teşviki anlamına gelmektedir.

İkincisi, (narh + halk ekmek + nakit sübvansiyon) sistemleri yerine (piyasa fiyatı + rekabet + özelleştirme) ikame edilmeli, büyük ölçekli ve yüksek teknolojlili firmaların Türkiye ölçeğinde piyasaya girmeleri teşvik edilmelidir.

Üçüncüsü, ekmek piyasasındaki her türlü monopol önlenerek, piyasaya giriş ve çıkışlar serbest bırakılmalı; kartelleşmeye izin verilmemesinin yanında, tüm halk ekmek büfeleri bütün fırınların ürünlerine aynı kâr marjı ile açılmalıdır. Kartelleşme eğilimi görülmesi hâlinde, belediyeler özel sektörle yeni ortaklıklar kurarak piyasalara girebilir. Ama, daha sonra, halk ekmekteki bu belediye payları özelleştirilmelidir.

Dördüncüsü, süper marketlerin ekmek üretimi ve satışı teşvik edilmeli ve belediyeler ekmek piyasasını regüle etme görevini rekabete ve dolayısıyla süper market zincirlerine devretmelidir. Türkiye'nin her yerinde üretilen ekmeğin, kalite standartlarına uyması halinde, Türkiye'nin her yerinde satılabilmesi mümkün olmalı ve bununla ilgili ambalajlama tekniklerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Beşincisi, mevcut halk ekmek fabrikaları özelleştirilerek, piyasa ekonomisi içerisinde serbest rekabete göre işletilmeleri sağlanmalıdır. Halk ekmek fabrikalarına, özelleştirilmeleri hâlinde, fırıncılar, şirketleşerek talip olabilirler. Büfeler ve dağıtım örgütlenmeleri de özelleştirilerek rekabete açılmalıdır.

Altıncısı, belediyelerin aslı görevlerine dönmelerinden sonra, ekmek konusunda bir dayanışma ihtiyacı doğarsa, bu yeri dernekler, cemaatler, vakıflar ve bunlara bağlı işletmeler doldurabilir. Ancak, bu takdirde, ekmekte gelir transferi, çapraz veya açık sübvansiyonlarla değil, halkın bilinçli bağışları ile finanse edilmiş olur. Bu yardımı alanlar da bunun bir kamu hizmeti değil; hayırseverlik ürünü olduğu bilincinde olarak, aldıklarını çalışarak topluma geri ödeme moral yükümlülüklerinin bulunduğu farkına varırlar.

Yedincisi, % 5'i aşan kentleşme hareketinin olduğu büyük şehirlerde, halk ekmek uygulaması ile gıdanın sübvansiyon edilmesi, neticede, göçü ve nüfus artışını hızlandırıp, sermaye israfını artırarak, yoksulların sayısını çoğaltır. Bir başka deyişle, halk ekmek uygulamaları da dahil piyasa ekonomisine bölüşüm amaçlı her müdahale sadece yoksulların ve işsizlerin sayısını daha doğrusu nüfus fazlasını artırır. Oysa, yoksulluğa kesin çözüm kalkınma, yani yatırım ve istihdam artışıdır. Aksi halde, 'Tunç Kanunu' halk ekmek gibi uygulamalara rağmen, uzun dönemde nüfus üzerindeki baskısını artıracaktır.

Sonuç olarak, piyasa ekonomisine ve piyasa disiplinine uymak ve ekmek kartelleri ile mücadele etmek, piyasada rekabeti geliştirmek ve halk ekmek işletmelerini özelleştirmek, popülizmin (= çoğunlukçu demokrasi+ devletçilik) ürettiği halk ekmek türü rant ekonomisi çözümlerine nisbetle belki daha insafsız gibi görünse de, uzun dönemde, daha kalıcı ve rasyonel, dahası, millî geliri artırıcı ve sosyal refaha daha fazla hizmet edici bir çözümdür. Bir başka deyişle, piyasa ekonomisi daha fazla gelir ve istihdam yarattığından daha fazla ekmek tüketimi ve beslenme demektir.

Kaynakça:

- G. AKALIN, *KİT Ekonomisi*, Ankara, Esbank, 1991.
- G. AKALIN, "Yerel Yönetimlerin İktisadi Teşekküllerinin Özelleştirilmesi", *Çağdaş Belediyecilik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Kasım 1994.
- G. AKALIN, *Kamu Ekonomisi*, Ankara, A.Ü.S.B.F., 1986.
- F. HAYEK, "Housing and Town Planning", *The Constitution of Liberty*, Chicago, The Chicago U.P., s. 340-358.
- F. HAYEK, "Agriculture and Natural Resources", *The Constitution of Liberty*, Chicago, The Chicago U.P., s. 358-376
- F. HAYEK, *Liberty, Market and State*, Newyork, The Newyork U.P., 1985.
- J. BUCHANAN, *Political Economy of Welfare State*, Stockholm, Almqvist and Wicksell, 1988.
- J. BUCHANAN, *The Constitutional Economics*, Oxford, Basil Blackwell, 1981.
- J. BUCHANAN, *Post-Socialist Economy*, Cheltham, Edward Elgar, 1997, s. 198-207.
- N. BARR, *The Economics of the Welfare State*, Oxford, Oxford Univ. Press, 1993.
- A. J. CULYER, *The Political Economy of Social Policy*, Aldershot, Gregg Revival, 1991.
- B. ÖZTAŞ, *Ankara Halk Ekmek*, H.Ü. Maliye Bölümü Bitirme Tezi (Basılmamış), 1996.